

## ГУКАВЫ СІМВАЛІЗМ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПАЭЗІ М. БАГДАНОВІЧА)

Традыцыйна ў большасці навуковых прац гукі мовы разглядаюцца як аднабаковыя адзінкі, якія маюць матэрыяльную фізічна-акустычную форму, але пазбаўлены ўласнага семантычнага зместу. У свой час М. Трубяцкой, распрацоўваючы тэорыю фанемы, падкрэсліваў яе функцыянальную значнасць у адрозненні, але не ў стварэнні сэнсу.

Аднак яшчэ з часоў Платона і Арыстоцеля гучанне слова прыцягвала ўвагу філосафаў і тэарэтыкаў мовы не ў сувязі з сэнсам, якія яны афармлялі, але і самі па сабе. З цягам часу гукам пачынаюць прыпісваць уласную значнасць, што пазней пацвердзілі псіхалінгвісты і метадысты, адзначаючы, што вобразнасць слова, якая праяўляецца ў яго гучанні, надзвычай важная не толькі пры даследаванні мастацкіх вартасцей твора, але і ў навучальным працэсе, пры авалоданні мовай (у антагенезе), а таксама пры ўспрыняцці незнаёмага слова. Гукавая выразнасць і гукавы сімвалізм становяцца прадметам сур'ёзных філалагічных даследаванняў, сярод якіх сваёй метадычна-лінгвістычнай накіраванасцю вызначаецца праца А. Жураўлёва “Гук і сэнс”, якая з’явілася адной з першых, дзе на канкрэтным моўным матэрыяле з прымяненнем новых (на той час) метадых была рэалізавана ідэя аб змястоўнай сутнасці гукаў [1].

Удзячным матэрыялам для назірання з’яўляецца вершаваны тэкст, чытанне і ўспрыманне якога (як эстытычнага факта) мае свае асаблівасці, абумоўленыя найперш асэнсаваннем функцыянавання ў ім лексікі. Між тым гук, рытм і інтанацыя, якія ўзаемадзейнічаюць у агульнай гукавай структуры верша, валодаюць не меншымі вобразна-выяўленчымі магчымасцямі. “Паэт, на думку В.У. Протчанкі, мае магчымасць так арганізаваць архітэктоніку мастацкага твору, што ў цэнтры ўвагі чытача аказваюцца найбольш важныя з пункту гледжання эстэтычнай вартасці дэталі, факты, падзеі, вобразы [2, с. 139]”.

Менавіта здольнасць гукаў выклікаць розныя эмоцыі, адчуванні і сэнсавыя ўяўленні адным з першых заўважыў выдатны беларускі паэт Максім Багдановіч, творы якога вызначаюцца надзвычай выразным, вобразным і экспрэсіўным выкарыстаннем разнастайных прыёмаў гукапісу, што сведчыць пра існаванне ў багдановічаўскім радку сувязей паміж канататыўным зместам вершаванага тэксту і яго сумарным фанетычным значэннем.

Пацверджаннем гэтаму з’явіўся эксперымент, удзельнікамі якога сталі студэнты 1 курса, спецыяльнасці “Руская філалогія” (усяго 50 чалавек).

Спынімся на метадыцы яго правядзення, якая прадстаўлена ў кнізе А. Жураўлёва “Гук і сэнс” [1].

Прадметам назірання сталі галосныя гукі.

На дошцы запісана 6 галосных гукаў: [a], [o], [i], [э], [y], [ы]. Студэнтам было дадзена заданне вызначыць, з якім колерам асацыіруецца кожны з гэтых гукаў. Вынікі вынікі эксперыменту паказалі, што для большасці гук [a] суадносіцца з чырвоным колерам, [o] – з ярка-жоўтым ці белым, [i] – са светла-сінім, [э] – светлым адценнем жоўта-зялёнага колеру, [y] – з цёмным адценнем

блакітна-зялёнага колеру, [ы] – з цёмным цёмна-карычневым ці чорным колерамі.

Канечне, цяжка сказаць, ад чаго залежаць гэтыя ”каляровыя” ўласцівасці гукаў. Магчыма, гук [і] асацыіруецца з сінім колерам таму, што ўваходзіць у слова сіні, а [о] – таму, што ён прысутнічае ў слове жоўты. Але не толькі гэтае пытанне вартае ўвагі. Больш важна прасачыць тэндэнцыю ўжывання гукаў на прыкладзе іншых вершаваных твораў, падлічыўшы частотнасць ужывання тых ці іншых гукаў у вершаваных радках.

Матэрыялам для аналізу з’явіўся верш М. Багдановіча “Трыялет”.

[мн’э доўгажэ рас:та́н:’э з’ва́м’і  
чарн’эй ад’ва́шых чо́рных ко́с //  
чаму́ш н’адо́бры час пры́н’о́с  
мн’э доўгажэ рас:та́н:’э з’ва́м’і?/  
ја́ пачарн’эў ад’го́рк’іх с’л’о́с  
жы́трыял’эт пача́ў слава́м’і /  
мн’э доўгажэ рас:та́н:’э з’ва́м’і  
чарн’эй ад’ва́шых чо́рных ко́с // ] [3, с. 255].

У табліцы прыведзены вынікі падлікаў. Як рэкамендуецца ў такіх выпадках, націскныя галосныя памнажаюцца ў два разы.

| гук | націскны | ненаціскны | агульная колькасць ужыванняў |
|-----|----------|------------|------------------------------|
| [a] | 12*2=24  | 18         | 42                           |
| [o] | 11*2=22  | –          | 22                           |
| [ы] | -        | 7          | 7                            |
| [і] | -        | 6          | 6                            |
| [y] | 1*2=2    | -          | 2                            |
| [э] | 7*2=14   | 6          | 20                           |

Такім чынам, па колькасці ўжыванняў (42) пераважае гук [a], затым ідуць гукі [o] і [э] (20).

Звернемся да сімволікі колераў. Гук [a], які адпавядае чырвонаму колеру, традыцыйна звязваецца з каханнем, [o] – светла-жоўты колер – сімвал расстання, [і], які адпавядае сіняму колеру, сімвалізуе лёгкасць, паветранасць.

Сапраўды, менавіта гэтыя колеры адпавядаюць агульнаму настрою верша – лёгкаму, крыху сумнаму, спакойнаму.

Каб падмацаваць нашы назіранні, звернемся яшчэ да аднаго верша М. Багдановіча.

[разгара́йс’а хуч:эй / мой агон’ / між’лымглы /  
ха́й ц’аб’э шум в’атроў н’э’пужа́жэ //  
пагаша́жуц’ яны аган’оча́к малы /  
а’лв’алі’к’і крапчэй раздува́жуц’//  
разгара́йс’а хуч:эй / з’іхац’і / аган’ок /  
ка́п / кал’і жы́зам’ор ты б’аз’дол’і /  
ўс’іх спужа́ў’бы страшны апступі́шы жіх змрок /

ха□й агн'оў н'эПгас'іл'іПп н'ікол'і //] [3, с. 138].

| гук | націскны  | ненаціскны | агульная колькасць ужыванняў |
|-----|-----------|------------|------------------------------|
| [a] | 9*2 = 18  | 28         | 46                           |
| [o] | 10*2 = 20 | -          | 20                           |
| [i] | 7*2 = 14  | 6          | 20                           |
| [ы] | 5*2 = 10  | 3          | 13                           |
| [y] | 1*2 = 2   | 8          | 10                           |
| [э] | 4*2 = 8   | 2          | 10                           |

[a] – суадносіцца з чырвоным колерам;

[o] – з ярка-жоўтым ці белым;

[i] – са светла-сінім;

[э] – са светлым адценнем жоўта-зялёнага колеру;

[ы] – з цёмным адценнем блакітна-зялёнага колерамі;

[y] – з цёмным адценнем блакітна-зялёнага колеру

Сапраўды, агонь мае чырвоную і жоўтую афарбоўку, таму і гукі, якія адпавядаюць гэтым колерам, найбольш часта ўжываюцца ў вершы і выклікаюць адпаведны настрой. Калі чытаеш верш, перад вачыма ўзнікае малюнак вечаровага змроку, што і перадаецца спалучэннем цёмнага адцення карычневага, сіняга, блакітна-зялёнага колераў. І між імі, “між імглы”, зіхаціць чырвона-жоўты агеньчык, што асвятляе наваколле і душу паэта.

Зборнік М. Багдановіча “Вянок” завяршаецца невялікім вершам. Нагадаем яго.

[ўПкрај'ін'э с'в'этлай / дз'э ја□ ўм'іра□ју /

уПб'элым дом'э / л'аПс'ін'ай бухты /

ја□ н'эПсамотны / ја□ кн'ігу ма□ју

зПдрука□рн'і па□ на ма□рц'іна кухты //] [3, с.192].

Праецыруем нашы падлікі на гэты вершаваны твор.

| гук | націскны | ненаціскны | агульная колькасць ужыванняў |
|-----|----------|------------|------------------------------|
| [a] | 7*2 = 14 | 6          | 20                           |
| [o] | 2*2 = 4  | —          | 4                            |
| [i] | 3*2 = 6  | 2          | 8                            |
| [ы] | —        | 4          | 4                            |
| [y] | 2*2 = 4  | 5          | 9                            |
| [э] | 3*2 = 6  | 3          | 9                            |

Як бачна, у вершы традыцыйна дамінуе колер жыцця і кахання – чырвоны, дастаткова частотнымі з'яўляюцца светла-сіні, цёмныя адценні блакітна-зялёнага колеру, светлыя адценні жоўта-зялёнага - гэта значыць, у вершаваных радках як бы закадзіраваны колеры мора, якое так любіў

М. Багдановіч, ля якога ён праводзіў і самыя самотныя, і самыя светлыя дні свайго жыцця.

Гукі ў паэзіі М. Багдановіча ствараюць цудоўную музыку. Яны – своеасаблівая партытура гульні фарбаў, якая дакладна перадае вобразнасць і экспрэсіўнасць твораў паэта. Узаемаабумоўленасць і ўзаемаадпаведнасць колеракодаў Багдановічавых паэтычных шэдэўраў абумоўлены культурнай традыцыяй народа і моўнай свядомасцю самога аўтара, што праяўляюцца як на сэнсавым узроўні, так і на ўзроўні асацыятыўных уяўленняў.

Размяшчаючыся на самым ніжнім ярусе будовы тэксту, гукі мовы ўносяць значны ўклад у павелічэнне змястоўнай ёмістасці мастацкага тэксту, садзейнічаюць стварэнню не толькі выразнага, але і рэальнага адлюстравання рэчаіснасці.

Белакурская Жанна Яўгенаўна кандыдат філалагічных навук дацэнт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт філалагічны факультэт кафедра сучаснай беларускай мовы, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.

#### Літаратура

1. Журавлёв А.П. Звук и смысл / А.П. Журавлев. – Москва: Просвещение, 1981. – 160 с.
2. Протчанка В.У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В.У. Протчанка. – Мінск: НІА, 2001. – 212 с.
3. Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 1. Вершы, паэмы, пераклады, даведаванні, чарнавыя запісы / М. Багдановіч. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 752 с.